

El marc competencial del professorat universitari i el redisseny de la formació docent.

Lourdes Guàrdia¹
Universitat Oberta de
Catalunya
lguardia@uoc.edu

Silvia Illescas
Universitat Politècnica de
Catalunya. BarcelonaTech
silvia.illescas@upc.edu

Albert Sangrà
Universitat Oberta de
Catalunya
asangra@uoc.edu

Imma Torra
Universitat Politècnica de
Catalunya. BarcelonaTech
direccio.ice @ upc.edu

Resum

El procés de convergència europea està generant canvis en les funcions i rols del professorat universitari. D'altra banda, els Sistemes de Garantia Interna de Qualitat (SIGQ) estableixen l'obligació de les universitats de vetllar pel desenvolupament de la carrera professional del personal docent i investigador, proporcionant-li la formació necessària per al correcte acompliment de les seves activitats docents.

En aquest sentit, les universitats públiques catalanes, han desenvolupat un projecte que té com a objectiu establir un marc de referència competencial del professorat universitari, que permeti redissenyar els plans de formació docent d'acord amb les necessitats formatives que requereix el nou context universitari.

Introducció

Arrel del procés de convergència europea i del canvi de rol del professorat universitari, les diferents unitats i departaments de formació de les universitats públiques catalanes considerem que establir un marc de referència comú, a partir del qual es desenvolupin els plans de formació, aportarà molts avantatges, perquè permetrà el reconeixement de les activitats realitzades dins dels programes formatius de diferents universitats, facilitarà la mobilitat i intercanvi entre els docents, millorarà l'aprofitament de sinèrgies, eines, activitats i materials, i demanarà d'una gestió més eficient dels recursos destinats a la formació del professorat universitari.

En aquest sentit, l'entendem com un projecte del sistema universitari públic català², el qual incidirà en la qualitat i l'excel·lència de la formació del professorat i, consegüentment, en la

¹ L'autoria d'aquest article s'ha fet en el marc del GIFD (Grup Interuniversitari de Formació Docent).
http://gifd.upc.edu/?page_id=82&lang=ca

² Projecte MQD (2011-2012) finançat per l'AGAUR. Els resultats previs es van iniciar a partir d'un projecte Estudios y Análisis EA2010-0099. Podeu consultar els resultats a: <http://gifd.upc.edu/wp-content/uploads/2012/03/MEMORIA-EyA-seguretat.pdf>.

formació que s'ofereix des de les nostres universitats als estudiants. Els resultats d'aquest projecte impacten a totes les universitats participants, podent transcendir a altres universitats nacionals i internacionals.

Finalitat i objectius

La finalitat del projecte ha estat redissenyar els actuals plans de formació del professorat sobre la base d'un marc de referència competencial, que transformi la pràctica docent, faciliti l'adquisició de les competències a l'estudiant i agiliti la planificació, la gestió i la coordinació de la docència.

Un dels objectius ha estat definir, en primer lloc, un model de referència que servís de suport a la confecció dels plans de formació del professorat, els quals donessin resposta a les noves necessitats formatives que el nou model centrat en l'aprenentatge de l'estudiant representa per als docents, i que ha de repercutir en la qualitat i en la millora del rendiment acadèmic de les titulacions.

El primer pas per a desenvolupar aquest marc competencial ha estat el de definir prèviament les competències docents del professorat universitari i la identificació de les necessitats formatives. Una vegada establert el marc de referència competencial, s'han definit i implementat els plans de formació a cada universitat, d'acord amb el marc de referència establert i adequats a les característiques pròpies de cada institució.

Finalment, es va fer la difusió dels resultats obtinguts per compartir sinèrgies amb les unitats de formació del professorat d'altres universitats.

Així, doncs, els objectius concrets del projecte han estat:

1. Identificar les competències docents del professorat universitari.
2. Establir un marc de referència comú per a la formació en competències docents del professorat universitari.
3. Desenvolupar plans de formació del professorat universitari a partir del marc de referència establert i recopilar evidències per a una posterior avaluació.
4. Difondre l'experiència i els resultats del projecte.

Desenvolupament

Abans d'identificar les competències, s'ha realitzat una revisió de literatura estudiant autors com Aylett, R. i Gregory, K. (1997), Zarifian (1999) i Valcárcel, M. (2009), que ens han permès construir el marc teòric necessari per a delimitar el concepte. Aquesta acció ha donat com a resultat que la definició del perfil competencial del professorat universitari no pot separar-se de les dues grans funcions professionals que ha d'assumir (docència i investigació), ni dels escenaris on les desenvoluparà (context social, context institucional i microcontext o aula). Les diferents classificacions de competències docents que han estat proposades per Smith & Simpson (1995), Perrenoud (2004), Zabalza (2003), Bozu i Canto-Herrera (2009), Mas (2011), són en part les que finalment han inspirat també aquest treball d'identificació.

Com ja hem comentat doncs, en una primera etapa del projecte s'han identificat les sis competències del professorat universitari: **Competència Interpersonal, Competència Metodològica, Competència Comunicativa, Competència de Planificació i Gestió de la docència, Competència de Treball en Equip i Competència d'Innovació**. Per a cadascuna de les competències identificades s'ha consensuat una definició i uns descriptors. Després d'enquestar al professorat de cada universitat pública catalana i la UOC, el resultat és que les sis competències identificades són considerades com a molt o bastant importants, pel que es conclou que totes s'han d'incloure en els plans de formació del professorat.

Amb tot això, s'estableixen els estàndards que defineixen el Marc de Referència per a la Formació en Competències Docents:

1. El disseny dels programes formatius tenen com objectiu el desenvolupament de les competències docents identificades.
2. S'estableixen diferents nivells de formació, i en tots ells es forma al professorat en el domini de metodologies d'aprenentatge actiu.
3. S'avalua la formació per tal d'assegurar la consecució de les competències docents.
4. Els programes formatius se sotmeten a un procés d'assegurament de la qualitat basat en indicadors compartits per totes les universitats.
5. Les unitats de formació reconeixen l'acreditació obtinguda pel professorat de qualsevol de les universitats que subscriuen aquest acord, sempre i quan el programa formatiu estigui dins d'aquest marc de referència.

A partir de les competències docents identificades i la reflexió mitjançant el marc de referència establert, s'han dissenyat les accions formatives necessàries. Per a tal efecte, primer s'ha recopilat la informació dels plans de formació de les universitats públiques catalanes i s'han buscat els punts comuns entre les diferents universitats. S'ha trobat que totes presenten programes de formació inicial o de formació contínua i que també incorporen activitats de formació per a atendre demandes concretes.

En aquest marc de referència competencial, quatre de les universitats públiques catalanes han desenvolupat cursos de formació pilot, tot adaptant algunes activitats dels plans de formació al marc referència esmentat.

Els ICE de les universitats UB, UPC i URV i la Unitat d'Innovació Docent en Educació Superior (IDES) de la UAB són les unitats que han participat en el pla pilot. Aquestes unitats han adaptat algunes de les activitats dels seus programes formatius al marc de referència acordat. Així la UB ha valorat de forma global el procés d'adquisició i desenvolupament de les competències docents al final del primer curs del Màster de Docència Universitària per a Professorat novell. Aquest ha estat el programa on s'han integrat els cursos de formació. La UAB ha analitzat la formació en l'adquisició i desenvolupament de les competències docents a partir del programa de Formació Docent en Educació Superior (FDES). La UPC ha avaluat el procés d'adquisició i desenvolupament de les competències docents des dels cursos que formen part del Programa ProFI (Programa de Formació Inicial), concretament en els cursos *d'Assaig d'una experiència d'aprenentatge actiu* i el *d'Anàlisi de la gravació d'una de les teves classes*. Finalment la URV ha integrat els cursos de formació pilot en els programes del Curs d'especialista en Docència Universitària (en els cursos de *Programació de la docència*, *Metodologies docents* i *Avaluació*).

En aquests plans pilot estudiats, cada formador ha indicat les competències abordades durant el curs i aquestes dades s'han contrastat amb les competències que els estudiants consideraven com a treballades. De l'informe obtingut se'n poden extreure recomanacions sobre com millorar els instruments avaluadors, ajustar l'enquesta i fer-la extensiva a la resta de cursos i universitats, així com treballar col·laborativament amb els formadors per a reflexionar sobre els resultats.

Per a facilitar l'adaptació i el disseny dels programes formatius s'han seleccionat les metodologies d'ensenyament-aprenentatge més adients per al desenvolupament de les competències identificades i s'han elaborat unes fitxes metodològiques com a eina per a planificar i impartir els diferents cursos de formació. Per aquesta proposta s'han revisat propostes d'autors com Fernández (2005), García (2009) i Solaz-Portolés, Sanjosé, i Caurín (2011), entre d'altres guies metodològiques i exemples d'accés obert. Les fitxes metodològiques desenvolupades fan referència a les metodologies d'aprenentatge actiu més emprades i directament relacionades amb les competències que ens ocupen i entre elles es destaquen l'Aprenentatge Basat en Problemes (ABP), l'Estudi del cas, el Role-playing, els Debats dirigits i el Portafoli o Carpeta docent.

Finalment s'ha dissenyat un Sistema d'Assegurament de la Qualitat dels Programes Formatius, segons el qual s'han de definir els indicadors (evidències quantitatives i qualitatives) que es puguin compartir entre totes les universitats, recollir i gestionar aquestes evidències, fer un seguiment de la satisfacció de professors i formadors i una gestió de queixes i suggeriments, i finalment fer un seguiment anual per a fer un anàlisi d'evidències, propostes i seguiment de les millores

Conclusions

Les unitats responsables de la formació docent de les universitats públiques catalanes han treballat en l'elaboració del perfil competencial del professorat universitari i en la definició d'un marc de referència competencial pel disseny dels programes de formació docent. Els resultats obtinguts aporten elements que permetran redissenyar i avaluar els plans de formació d'acord amb l'actual marc universitari i posar així les bases de l'acreditació i reconeixement del desenvolupament docent del professorat.

S'ha dut a terme la identificació i validació del perfil competencial docent, identificant sis competències docents ordenades per ordre d'importància: Competència Comunicativa, Competència Interpersonal, Competència Metodològica, Competència de Planificació i Gestió de la Docència, Competència de Innovació i Competència de Treball en Equip.

Ha estat possible formular un marc de referència que es concreta en la definició de cinc estàndards i en el compromís de les unitats de formació de fer públics, explícits i reconèixer els programes formatius que s'adaptin al marc de referència.

Finalment s'ha treballat en l'elaboració de fitxes metodològiques que serveixin de pauta per al desenvolupament dels plans formatius, s'han estudiat plans pilots basats en el marc de referència dissenyat i s'ha establert un Sistema d'Assegurament de la Qualitat dels Programes Formatius.

Amb tot això, les universitats participants han consensuat i compartiran un conjunt d'indicadors i criteris per l'avaluació de la formació docent.

Bibliografia

Aylett, R. & Gregory, K. (1997). *Criteria for teaching competence and teaching excellence in Higher Education*. London: Lalmer Press.

Bozu & Canto-Herrera (2009). El profesorado universitario en la sociedad del conocimiento: competencias profesionales docentes. *Revista de Formación e Innovación Educativa Universitaria*. 2(2), pp. 87-97.

Fernández, A. (2005) Nuevas metodologías docentes. ICE Universidad Politécnica de Valencia. http://www.upm.es/innovacion/cd/02_formacion/talleres/nuevas_meto_docent/nuevas_metodologias_docentes_2.pdf

García, D. (2009). Análisis del role playing como habilidad social en el proceso de enseñanza – aprendizaje de los alumnos. *Revista digital ciencia y didáctica*, núm.12

Mas (2011). Las competencias del docente universitario: la percepción del alumno, de los expertos y del propio protagonista. *REDU: Revista de Docencia Universitaria*, 10 (2), pp. 299-318.

Perrenoud (2004). Diez nuevas competencias para enseñar. Barcelona: Graó.

Smith & Simpson (1995). Validating teaching competencies for graduate teaching assistants: a national study using the Delphi Method. *Innovative High Education*, núm. 2, 18, (133-146).

Solaz-Portolés, J. J. & Sanjosé, V. & Caurín, C. (2011). "Cambio en las actitudes hacia el estudio de las ciencias en alumnos universitarios: efectos de usar una metodología instruccional transmisiva o una constructivista", *Omnia*, vol. 17, núm. 3, pp. 23-34

Valcárcel, M. (Coord.) (2009). Modelos Prácticos y eficientes de formación y evaluación de competencias transversales en estudiantes y profesores. (Memoria EA2009-0127). Disponible en <http://82.223.210.121/mec/ayudas>

Zabalza (2003). Las competencias docentes del profesorado universitario. Madrid: Narcea.

Zarifian (1999). Objectif compétence. Pour une nouvelle logique. París: Éditions Liaisons, col. Enterprise et carrières.

Qüestions i/o consideracions per al debat

L'acreditació i reconeixement oficial del desenvolupament professional del professorat pot esdevenir un element de motivació suficient per a revaloritzar la formació permanent dels docents a la universitat?

Un Sistema de Garantia de la Qualitat dels Programes de Formació, compartit per totes les universitats, podria ajudar a establir plans de formació més uniformes i per nivells de desenvolupament professional docent? Permetria establir sinèrgies interuniversitàries i intercanvis de cursos, recursos i formadors?

Estandarditzar la formació bàsica dels docents universitaris pot fer perdre les necessitats singulars de cada disciplina o institució? O ens permet assegurar les competències fonamentals que ha de tenir tot professor universitari, i les necessitats específiques es podran identificar i atendre de manera més personalitzada per part dels responsables de la formació docent?